

Ivan Kristan

AZ AUTONÓM TARTOMÁNYOK ALKOTMÁNYJOGI HELYZETE A JUGOSZLÁV SZOCIALISTA SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁGBAN*

I. Az autonómia fejlődése a JSZSZK-ban

Jugoszláviában az autonómia szoros összefüggésben van a föderatív államberendezéssel. Lényegében az autonómia a föderatív állami struktúra sajátos kifejezője.

Az autonómia összekapcsolódását a föderalizmus fejlődésével Jugoszláviában nem tagadhatják annak a felfogásnak a hívei sem, akik szerint nálunk az autonómia csak a helyi jellegű öngazgatás formája, azaz akik az önszervezés jelentőségét helyezik előtérbe (szerintük ez a föderális egységekben eredeti és korlátlan, az autonómiánál származtatott és korlátolt). Voltaképpen ebben a vonatkozásban azok a különbségek, amelyek e két felfogás között fennállnak, vagyis, hogy az autonómia csak a helyi jellegű öngazgatás formája, illetve, hogy az autonómia a föderáció alakzata,¹ nem bírnak nagy jelentőséggel, mivel nem az a fontos, hogy megállapítsuk az elméleti különbségeket az autonómia és a helyi jellegű öngazgatás között, hanem hogy kihangsúlyozzuk a jugoszláv föderalizmus és az autonómia fejlődésének szoros összefüggését.

Az új Jugoszlávia teljes társadalmi berendezésével az 1941—1945 között lefolyt népfelszabadító háború és népi forradalom eredménye. A föderalizmus, és vele együtt az autonómia, elsősorban e fejlődés vívmányai közé tartozik. Természetesen, az autonómia bizonyos elemei már korábban (a nemzetiségi kérdés megoldásával kapcsolatban) is megmutatkoztak, de kifejezésre jutott a JKP szervezeti felépítésében is, már jóval a második világháború előtt, mivelhogy Vajdaságban fennállt a JKP Tartományi Bizottsága, 1937-ben pedig megalakult a JKP Területi Bizottsága is Kosovo és Metohija területére.

Jugoszláviában az autonómia mint Jugoszlávia népeinek önrendelkezési formája a föderatív államberendezés alkotórészévé vált. A Jugoszlávia föderatív rendszeréről szóló határozat és ennek keretében az au-

* Megjelent a *Socializam* 1981/10. számában

tonómiáról rendelkező határozat azonban nem egyidejűleg született meg: a föderációról szóló határozatot 1943. november 29-én Jajcéban, az AVNOJ II. ülészakán, az autonómiáról szóló határozatot pedig később hozták meg.

A föderáció a népfelszabadító háború és a népi forradalom összetevőjeként épült ki. Fejlődése a népfelszabadító háború folyamán három szakaszra osztható: a népfelszabadító háború kezdetétől az AVNOJ II. ülészakáig terjedő időszak, az AVNOJ II. ülészakája, valamint az AVNOJ II. ülészakája utáni idő, nagyjából az 1944-es év.

Az első időszakban Jugoszlávia egyes népei államiságuk alapjait rakták le, azaz államjogi megalakulásuk feltételeit készítették elő, de ugyanakkor kifejezésre juttatták abbéli törekvéseiket, hogy Jugoszlávia más népeivel is egybekapcsolódjanak. A második időszakban, vagyis az AVNOJ II. ülészakán, 1943 novemberében, Jajcéban, lerakták az új Jugoszlávia alapjait és ezeknek egyik alapköve a föderáció. A harmadik időszakban, az 1944-es év folyamán, azzal, hogy az egyes jugoszláv népek megerősítették az AVNOJ II. ülészakájának jajcei határozatait és külön-külön kifejezték óhajukat, hogy a többi néppel együtt a Demokratikus Szövetségi Jugoszláviába egyesül, a föderáció megalakulása anyagi-jogilag befejeződött.²

1943. november 29-én az AVNOJ II. ülészakán a jugoszláv népek — önrendelkezési joguk érvényre juttatásával — küldötteik útján elhatározták, hogy az új Jugoszlávia föderáció legyen. Az AVNOJ határozatainak második pontjában ez van lefektetve: „Annak érdekében, hogy Jugoszlávia népei szuverenitásának elve érvényre jusson, hogy Jugoszlávia népeinek igazi hazája legyen és hogy soha többé ne legyen bármiféle egyeduralkodó birtoka; Jugoszlávia föderatív elven épül fel és épül tovább és így biztosítja a szerbek, a horvátok, a szlovének, a macedónok és a crnagoraiak, illetve Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Macedónia, Crna Gora és Bosznia-Hercegovina népeinek teljes egyenjogúságát.”³

Ezzel Jugoszlávia öt nemzetének (szerbek, horvátok, szlovének, macedónok és crnagoraiak) önrendelkezési joga megvalósult. Ezek a nemzetek egy föderatív államba egyesültek, amelynek hat szövetségi egysége van: Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Macedónia, Crna Gora és Bosznia-Hercegovina.⁴

Tito értékelése szerint az AVNOJ II. ülészakán még nem érett meg az idő arra, hogy az autonómia kérdését is rendezzék Jugoszláviában; ezt a kérdést a felszabadulás utánra halasztották. Tito 1944 márciusában azt írta, hogy a Vajdaságból és más vidékekről beérkezett kérdésekre, hogy mi lesz velük, lesz-e saját autonómiájuk vagy valamelyik föderatív egységhez csatolják őket, abban a pillanatban csak azt válaszolhatta, hogy Vajdaság és más területek is, amelyek autonómiát akarnak, megkapják a legszélesebb körű autonómiát, „de ennek a kérdésnek, valamint annak a kérdésnek a rendezése, hogy az illető tartományt melyik föderatív egységhez csatolják, magától a néptől, illetve annak képviselőitől függ ak-

kor, ha a háború befejezése után véglegesen határoznak az állam berendezéséről.⁵

Az autonómia kérdését később Szerbia keretein belül rendezték, mégpedig Sandžak, Vajdaság és Kosovo-Metohija legmagasabb képviselő testületeinek határozatai alapján; majd ezt az elrendezést megerősítette az AVNOJ is a III. ülészakán, 1945. augusztusában, Belgrádban.

Szerbia, mint föderatív egység 1944. november 11-én alakult meg véglegesen, amikor megválasztották Szerbia Antifasiszta Népfelszabadító Képviselőházát (SZANK), mint Szerbia legmagasabb törvényhozó és végrehajtó szervét; ily módon megerősítést nyert küldötteinek munkája az AVNOJ II. ülészakán, valamint népeinek egyesülése a Demokratikus Föderatív Jugoszláviába (DFJ). Sandžak, Vajdaság és Kosovo-Metohija illetékes szervei csak akkor hozták meg határozatukat, hogy Szerbia föderatív egységéhez csatlakoznak, amikor Szerbia mint a DFJ föderatív egysége már megalakult: Sandžak 1945. március 25-én, Kosovo-Metohija 1945. július 10-én és Vajdaság 1945. július 31-én.

Sandžak azonban nem óhajtott autonómiát, (akkor Sandžak egy része Crna Gorához csatlakozott), de Vajdaság és Kosovo-Metohija határozottan kifejezték az autonómia iránti óhajukat.

Sandžak, valamint Kosovo-Metohija határozatait az AVNOJ Elnöksége megerősítette és erről jelentést terjesztett az AVNOJ III. ülészaka elé 1945. augusztus 7-én. Vajdaság küldöttei viszont a határozatot közvetlenül terjesztették az AVNOJ III. ülészaka elé, amely azt 1945. augusztus 10-i ülésén jóváhagyta.⁶

Ennek alapján Szerbia Képviselőházának Elnöksége 1945. szeptember 3-án törvényt hozott Szerbia közigazgatási felosztásáról. E törvény rendelkezései szerint Szerbia közigazgatási egységei a következők: a járások, Vajdaság Autonóm Tartomány (VAT) és Kosovo-Metohija Autonóm Terület (KMAT).⁷

Csak ekkor fejeződött be a jugoszláv föderalizmus kiépítésének folyamata, amely az AVNOJ II. ülészakán vette kezdetét, akkor, amikor az autonómia még nyílt kérdés volt.

Már a Szerbiához való csatlakozásról szóló határozat meghozatala és autonóm státusok rendezése előtt mind Vajdaság, mind Kosovo-Metohija az autonómia szellemében fejlődtek, és már megfelelő tartományi, illetve területi képviselői szerveik voltak. Vajdaságban már 1942. októberétől fennállt Vajdaság Népfelszabadító Főbizottsága, Kosovo-Metohija Népfelszabadító Bizottságát pedig Kosovo-Metohija Népfelszabadító Bizottságának első konferenciáján választották meg, amelyet 1943. december 31-e és 1944. január 2-a között tartottak meg Albánia északi részén, a jugoszláv—albán határon. A konferencián 49 küldött vett részt, köztük 43 albán nemzetiségű.

A „Kosovo köztársaság” jelszóval kapcsolatban fel kell hívni a figyelmet Kosovo-Metohija Népfelszabadító Bizottsága első konferenciájának rezolúciójára és a JKP Központi Bizottságának bíráló reagálására a rezolúció azon részével kapcsolatban, amely az Albániához való csat-

lakozásról szól. A rezolúció többek között feltünteti, hogy Kosovo-Metohiján a lakosság többsége sipthár (albán), akik mint már régebben, most is Shipnijával (Albániával) kívánnak egyesülni.⁸

A JKP Központi Bizottsága különben pozitívan értékelte Kosovo-Metohija Népfelszabadító Bizottsága első konferenciájának munkáját, azonban Kosovónak az Albániával való egyesülésére kétféleképpen reagált: először hangsúlyozta, hogy az AVNOJ II. ülésszakának határozatait helyesen kell felfogni és kellően kell népszerűsíteni, mivel azok egyrészt biztosítják minden nép egyenjogúságát és megvalósíthatóvá teszik önrendelkezési jogát, másrészt a hegemonisták ellen irányulnak, akik különböző „nagynemzeti” államokat szeretnének létrehozni (nagyserb, nagyhorvát, nagyalbán és így tovább). Másodsor kiemelte, hogy még nem jött el az ideje a területi kérdések rendezésének Jugoszlávia és Albánia között, ezért helytelen lenne bármilyen vitás kérdést napirendre tűzni. „Ma nem arról van szó, hogy Albánia és Jugoszlávia között megvonjuk a határokat — mivel mindkettőt megszállták a németek —, hanem arról, hogy mind a ketten fegyveres erővel megszabaduljanak tőlük. Ezért bármilyen határkérdés felvetése valójában a németeknek lenne segítségére, hogy az egyik népet a másik ellen bujtogassa.”⁹

Kosovo-Metohija népe sohasem erősítette meg e terület Albániához való csatolásának eszméjét, mert ez csak a nagyalbán politika kifejezője volt, amely egyáltalában nem vette figyelembe az ott élő más nemzetek és nemzetiségek érdekeit. Köztudomású, hogy Kosovo-Metohija Területi Népfelszabadító Bizottsága Szerbia Képviselőházának 1945. április 7-én, Belgrádban tartott ülésén küldöttei útján kinyilvánította óhaját, hogy Kosovo-Metohija a föderatív Szerbia keretében autonóm egység legyen. Kosovo-Metohija Területi Bizottsága 1945. július 10-én, Prizrenben tartott ülésén határozatot fogadott el, hogy Kosovo-Metohiját autonóm területi státussal Szerbiához csatolják.

II. Az autonóm tartományok alkotmányjogi helyzete a JSZNK 1946. évi alkotmánya és a JSZSZK 1963. évi alkotmánya alapján

A JSZNK 1946. évi alkotmánya megerősítette az új Jugoszlávia föderatív felépítésének addig elért fokát, amelynek az autonóm társadalmi-politikai berendezés is egyik alkotórésze volt. A JSZNK alkotmánya hat köztársaságot határozott meg mint föderatív egységet, továbbá Szerbia keretében két autonóm egységet: Vajdaság Autonóm Tartományt (VAT) és Kosovo-Metohija Autonóm Területet (KMAT).

Ezenkívül az alkotmány még néhány rendelkezést tartalmaz, amelyek a köztársaságok és az autonóm tartomány, illetve terület helyzetét határozzák meg a föderációban, és amelyek a hatalmi szervek kérdését rendezik az említett egységekben. A JSZNK Népszkupstinájának Népek Tanácsában, amelynek az a feladata, hogy biztosítsa a népek egyenjogú-

ságát, illetve a köztársaságok jogait, a köztársaságoknak 30—30, a VAT-nak 20 és a KMAT-nak 15 képviselője van.¹⁰

A JSZNK alkotmánya rendezi a hatalmi szervek szervezeti felépítését a köztársaságokban és az autonóm egységekben. Azonban ebben a tekintetben meglehetősen különbségek vannak a köztársaságok helyzete és az autonóm egységek helyzete között, sőt még az egyik és a másik autonóm egység helyzete között is.

Így például a köztársaságnak a szövetségi alkotmány rendelkezésein kívül önszervezési joga is van, míg a két autonóm egység e joga korlátozva van azáltal, hogy a szövetségi alkotmány az autonóm egységek jogai és önrendelkezése keretének meghatározását átengedte a köztársasági alkotmánynak (a JSZNK alkotmányának 103. szakasza). A köztársaságnak saját *alkotmánya* van, amelyet önállóan hoz meg. Az autonóm egységeknek *statútumuk* van, amelynek összhangban kell lennie a JSZNK alkotmányával és a köztársasági alkotmánnyal és ezenkívül a köztársasági képviselőház megerősítésére szorul (a JSZNK alkotmányának 104. szakasza).

Az autonóm egységek a legfelső hatalmi szervek összetételében is különböznek egymástól: az autonóm tartománynak *népszkupstinája* van, amelynek hatáskörébe tartozik a tartományi végrehajtó főbizottság megválasztása; az autonóm területnek *területi népbizottsága* van, amelynek meghatalmazása van arra, hogy megválassza a területi végrehajtó bizottságot (a JSZNK alkotmányának 105. és 106. szakasza). Mindkét terület megbízatási időszaka három évre szól.¹¹

Az autonóm tartomány és az autonóm terület annak idején abban is különbözött egymástól, hogy az autonóm tartománynak autonóm igazságügyi rendszere és saját legfelsőbb bírósága is volt, amelynek bírúit az autonóm tartomány képviselőháza választotta meg. Ezzel szemben az autonóm területnek nem volt autonómiája az igazságszolgáltatásban, tehát saját legfelsőbb bírósága sem.

A Szerb Népköztársaság 1947. évi alkotmánya, szem előtt tartva a JSZNK alkotmányát, közelebbről is meghatározta mindkét autonóm egység berendezését. Összhangban a JSZNK alkotmányával az SZNK alkotmányával, mindkét autonóm egység hatáskörét statútumuk határozta meg, tehát Vajdaság Autonóm Tartomány (VAT) statútuma, amelyet a Tartományi Képviselőház hozott meg és Kosovo-Metohija Autonóm Terület (KMAT) statútuma, amelyet a KMAT Területi Bizottsága hozott meg. Mind a két statútumot az SZNK Népszkupstinája hagyta jóvá.¹²

Az 1953. évi alkotmánytörvény¹³ az autonóm egységek meghatározására és helyzetük biztosítására vonatkozóan hasonló rendelkezéseket tartalmazott, mint a JSZNK 1946. évi alkotmánya. Mégis az alkotmánytörvénynek van két jellegzetes rendelkezése. Az egyik hangsúlyozza, hogy szavatolva vannak Vajdaság Autonóm Tartomány és Kosovo-Metohija Autonóm Terület autonóm jogai (az Alkotmánytörvény 113/1. szakasza). A másik, ettől kezdve mind a két autonóm egység önállóan

hozza meg statútumát, amellyel a Szerb Népköztársaság alkotmányával összhangban rendezik hatalmi szerveik összetételét és illetékességét (az Alkotmánytörvény 114/2. szakasza). Ily módon az autonóm egységek önállósága és önszervezési joga valamivel nagyobb lett.

Csakhogy az alkotmánytörvény alapján is megmaradt a státusbeli különbség az autonóm tartomány és az autonóm terület között: az autonóm tartomány képviseleti hatalmi szerve a tartományi népszkupstina (a Tartományi Tanácsból és a Termelők Tanácsából áll), az autonóm terület képviseleti szerve a területi népbizottság (áll a Területi Tanácsból és a Termelők Tanácsából). A JSZNK Népszkupstinájának Népek Tanácsában az autonóm tartománynak 6, az autonóm területnek 4 képviselője van.¹⁴

A JSZSZK 1963. évi alkotmánya¹⁵ lényegében semmit sem változtatott az autonómia alapjain, illetve helyzetén, habár ennek az alkotmánynak a szövege az autonómia biztosítéka tekintetében (kevésbé világos és nem olyan kategorikus, mint az 1946-os alkotmány és az 1953. évi alkotmánytörvény).¹⁶

Jellemző például a 2. szakasz megfogalmazása az 1946-os, illetve az 1963-as alkotmányban. A JSZNK 1946. évi alkotmánya a 2. szakaszban a Szerb Köztársaság keretében tünteti fel Vajdaság Autonóm Tartományt és Kosovo-Metohija Autonóm Területet. Ettől eltérően a JSZSZK 1963. évi alkotmánya nem úgy határozza meg az autonóm egységeket mint a Szerb Köztársaság szerves részeit, hanem abból a feltevésből indul ki, hogy a föderáció egységes terület, amelyet hat köztársaság mint föderatív egység területe alkot. Amikor az alkotmány meghatározza a Szövetségi Képviselőház Népek Tanácsának összetételét, kifejezetten a köztársasági küldöttségről beszél, amelybe mindegyik autonóm egység öt képviselőt választ (a JSZSZK alkotmányának 166/2 szakasza), holott a JSZNK 1946. évi alkotmánya szerint úgy az egyik, mint a másik autonóm egység a Népek Tanácsába közvetlen választotta meg képviselőit (bár nem egyenlő számban).

Az 1963. évi alkotmány legjelentősebb újdonsága azonban, hogy *kiegyenlítette a két autonóm egység státusát*, illetve megszüntette az autonóm területet és bevezette az autonóm tartomány elnevezést Kosovo-Metohijára is. Ily módon az eddigi KMAT-et felemelte a Kosovo-Metohija Autonóm Tartomány színvonalára.¹⁷

A JSZSZK alkotmánya 2. szakaszával összhangban az alkotmány az autonóm egységeket a köztársaságról szóló fejezetben tárgyalja, amelyben első helyen az autonómia bevezetésének alkotmányos alapját meghatározó általános norma található¹⁸ és csak ezután a Szerb Szocialista Köztársaság keretében tünteti fel Vajdaság Autonóm Tartományt és Kosovo-Metohija Autonóm Tartományt (a JSZSZK alkotmányának 111. szakasza).

A JSZSZK 1963. évi alkotmányában az 1967., 1968. és 1969. évi alkotmányfüggelékkel véghezvitt módosítások lényegesen megerősítették az autonómiát.¹⁹

Az 1963. évi alkotmány kiegyenlítette a két autonóm egység státusát, úgy, hogy attól kezdve mindkettőnek tartomány helyzete van. Az alkotmányfüggelékek lényegesen megerősítették az autonóm tartományok helyzetét a köztársaságok helyzetéhez viszonyítva. A JSZSZK 1974. évi alkotmánya — amely ezeket a módosításokat átvette és továbbfejlesztette — nagymértékben közelebb hozta vagy ki is egyenlítette az autonóm tartományok helyzetét a köztársaságok helyzetével.

Az 1963-as alkotmány szerint az autonóm tartomány legmagasabb jogi aktusa a statútum volt, amelyet az autonóm tartomány képviselőháza önállóan hozott meg. A községek és a járások legmagasabb jogi aktusa szintén a statútum volt, a köztársaságnak pedig egész idő alatt saját alkotmánya volt. Az autonóm tartomány nem hozhatott tartományi törvényeket (mint amilyen hatáskörrel a köztársaság rendelkezett), hanem a hatáskörébe tartozó viszonyokat határozatokkal és más előírásokkal rendezte.²⁰ A határozat úgyszintén a községek és a járások alapvető előírása is.

Az autonóm tartomány legmagasabb jogi aktusa 1968-ban az alkotmánytörvény lett, amellyel a tartomány jogait és kötelezéseit szabályozta, Jugoszlávia és a köztársaság alkotmányával összhangban (a XVIII. alkotmányfüggelék). Akkor lett bevezetve a törvény is — az addigi határozat helyett —, mint az autonóm tartomány alapvető előírása.

Attól kezdve a normatív feladatkört tekintve az autonóm tartományok helyzete úgy az egyik, mint a másik viszonylatban különbözött a községek és a járások helyzetétől. Az autonóm tartomány és a köztársaság törvényhozási feladatköre azonos lett abban az értelemben, hogy mind a köztársaság, mind az autonóm tartomány társadalmi viszonyait törvénnyel rendezik. A köztársasági és a tartományi törvény viszonya a szövetségi törvényhez teljesen azonos: abban az esetben, ha a köztársasági vagy a tartományi törvény nincs összhangban a szövetségi törvénnyel, ideiglenesen — Jugoszlávia Alkotmánybíróságának a határozatáig — a szövetségi törvényt kell alkalmazni (a JSZSZK 1963. évi alkotmányának 149. szakasza és a XVIII. alkotmányfüggelék 2. pontja). Az alkotmányos funkciókat tekintve az autonóm tartomány és a köztársaság között akkor még különbség állt fenn, melyet csak az 1974. évi alkotmány szüntetett meg.

Az autonóm tartomány helyzete 1968 után az igazságügyi funkciók terén is kiegyenlítőddött a köztársaság helyzetével. Ugyanis az alkotmány (IV. alkotmányfüggelék 4. pont) kimondja, hogy az autonóm tartománynak legfelsőbb bírósága van, amely az autonóm tartomány területén a köztársasági legfelsőbb bíróság jogaival és kötelezéseivel van felruházva. Ugyanakkor a JSZSZK alkotmánya lehetővé tette, hogy az autonóm tartomány alkotmánytörvénye bizonyos jogokat biztosítson az autonóm tartomány legfelsőbb bíróságának annak felülbírálására, hogy a tartományban meghozott előírások és más általános aktusok összhang-

ban vannak-e a tartományi alkotmánytörvénnyel és más tartományi előírásokkal.

Az 1971. évi alkotmányfüggelék még jobban megerősítették az autonóm tartomány helyzetét.

Az újabb módosítások sorában első helyen kell megemlíteni azt a kiindulópontot, amely alapul szolgált a köztársaság és az autonóm tartomány alkotmányjogi helyzetének rendezéséhez a föderációban, illetve egyrészt a köztársaság és az autonóm tartomány, másrészt a föderáció közötti kölcsönös viszony szabályozásában. Ez az az elv: hogy a dolgozók, a nemzetek és a nemzetiségek szuverén jogaikat, alkotmányos jogaikkal összhangban, a köztársaságokban és az autonóm tartományokban gyakorolják; a föderációban pedig azokat a jogokat, amelyek Jugoszlávia dolgozóinak, nemzeteinek és nemzetiségeinek közös érdekeit képezik és amelyeket a JSZSZK alkotmánya meghatározott (a XX. alkotmányfüggelék 1. pontja).

Ez azt jelenti, hogy a dolgozók, a nemzetek és nemzetiségek szuverén jogai megvalósításának a köztársaságok és az autonóm tartományok az eredeti és elsődleges területei. A föderáció a köztársaságokból és az autonóm tartományokból épült fel.

Ily módon az autonóm tartományok a föderáció alkotóelemei lettek. Ezt a tényt a JSZSZK új definíciója is kifejezi (XX. alkotmányfüggelék, 2. pont), mely szerint — egyebek közt — a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság szövetségi állam, a szabad akaratukból egyesült népek és köztársaságaik, illetve Kosovo és Vajdaság autonóm tartományok — amelyek a Szerb Szocialista Köztársaság keretében vannak — államközössége.

Mivel az autonóm tartomány a föderáció alkotóeleme lett, ennek megfelelően részt vesz a föderáció szerveiben és a föderáció funkcióinak végzésében: eltekintve a Népek Tanácsától, az autonóm tartományok képviselve vannak a JSZSZK Elnökségében (XXX. alkotmányfüggelék), a Szövetségi Végrehajtó Tanácsban (XXXVIII. alkotmányfüggelék), Jugoszlávia Alkotmánybíróságában (XL. alkotmányfüggelék), valamint egyetértésüket adják a föderáció szerveinek legjelentősebb határozatai meghozatalára (XXXIII. alkotmányfüggelék) és így tovább. Ezek a módosítások az 1974. évi alkotmány alapján szerves részei a most érvényben levő államberendezésnek és ezért ezeket mint annak összetevőit említjük meg.

III. Az autonóm tartományok alkotmányjogi helyzete a JSZSZK 1974. évi alkotmánya alapján

Az 1974. évi alkotmány alapján Jugoszlávia alkotmányrendszerében az autonóm tartomány a lehető legnagyobb mértékben kiegyenlítődött a köztársasággal. Ez a kiegyenlítetttség olyan magas fokot ért el, hogy már nehéz lenne még teljesebbé tenni, anélkül, hogy el ne tűnne az ér-

telmi megkülönböztetés a köztársaság és az autonóm tartomány között. Ha megkíséreljük felsorolni azokat az elemeket, amelyek azonosak és azokat, amelyekben a köztársaság és az autonóm tartomány különbözik egymástól, akkor az előbbiekből több lesz, mint az utóbbiakból.

Először két olyan alaki ismérvre mutathatunk rá, amelyek szerint megállapítható, mi a különbség az autonóm tartomány és a köztársaság között: az egyik, az államiság, a másik, az autonóm tartomány kétszeres kapcsolódása (alkotórésze a föderációnak és egyúttal szerves része a köztársaságnak is). Az előbbi két ismérvhez még egy harmadikat is hozzáadhatunk, ez pedig a paritásos képviselőben megnyilvánuló különbség a föderáció szerveiben, habár ezt az ismérvet más szemszögből is nézhetjük, mert itt elsősorban mennyiségi különbségről és kevésbé elvi különbségről van szó.

Az államiság ismérve mint különbözőség *legvilágosabban a köztársaság alkotmányjogi definíciójában* mutatkozik meg, mely szerint a köztársaság állam, valamint az *autonóm tartomány alkotmányjogi definíciójában*, amelynek e definíció szerint nincs állami jellege.

„A szocialista köztársaság a nép szuverenitásán, a munkásosztály és minden dolgozó hatalmán és öngazgatásán alapuló állam, s a dolgozók és a polgárok, valamint az egyenjogú nemzetek és nemzetiségek szocialista öngazgatású demokratikus közössége.” (A JSZSZK alkotmányának 3. szakasza).

A Szerb Szocialista Köztársaság alkotmánya magában foglalja a köztársaság ilyenképpen meghatározását, de két tényezővel kiegészíti: a Szerb SZK a szerb nemzet és a Szerbia keretében élő más nemzetek és nemzetiségek állama, és: a Szerb SZK keretében van Vajdaság SZAT és Kosovo SZAT (a Szerb SZK alkotmányának 1. szakasza).

Ezzel szemben az autonóm tartomány egyszerűen „társadalmi-politikai közösség”, de nem állam: „A szocialista autonóm tartomány a munkásosztály és minden dolgozó hatalmán és öngazgatásán alapuló szocialista öngazgatású demokratikus társadalmi-politikai közösség, amelyben a dolgozók és a polgárok, a nemzetek és a nemzetiségek szuverén jogait megvalósítják, s ha ezt az egész köztársaság dolgozóinak és polgárainak, nemzeteinek és nemzetiségeinek közös érdekében a Szerb Szocialista Köztársaság alkotmánya megállapítja, szuverén jogait a köztársaság keretében is megvalósítják.” (A JSZSZK alkotmányának 4. szakasza).

Az autonóm tartomány tartalmilag egyező definícióját tartalmazza a Szerb SZK alkotmánya (291. szakasz) és mindkét autonóm tartomány alkotmánya is. Azonban, Vajdaság SZAT alkotmányának — a JSZSZK alkotmánya szerinti — általános meghatározásától eltérően, Kosovo SZAT alkotmánya feltünteti az ott élő nemzeteket és nemzetiségeket is.²¹

Amióta a jugoszláv föderalizmusban fennáll az autonómia, állandóan az államiság ismérve szolgál a köztársaság és az autonóm egység (jelen-

leg autonóm tartományok, 1963-ig pedig autonóm terület is) megkülönböztetésére: a köztársaság állam, az autonóm tartomány nem állam.²²

Ennek következtében az autonóm tartománynak nincs állampolgársága, címere és zászlaja.²³ Mindamellett, hogy az autonóm tartománynak nincs állami jellege, mégis van *autonóm tartományi elnöksége*, azaz egy olyan szerve, mint amilyen annak idején csak a föderációnak és a köztársaságoknak volt és amely éppen államiságuk kifejezője volt.²⁴

A másik jellegzetesség, amely az autonóm tartományt megkülönbözteti a köztársaságtól az a *kétszeres kapcsolódása*: egyik részről (a köztársaság mellett) *alkotóeleme a föderációnak*, más részről, *szerves része a köztársaságnak*. Ily módon mint a föderáció közvetlen alkotórészének az autonómiája szavatolva van. Ugyanakkor jellemző rá bizonyos fokú korlátozottság, ami annak a következménye, hogy szerves része a köztársaságnak mint államnak. Ez a körülmény az *alkotmányosság és a törvényesség* bizonyos formáiban jut kifejezésre.²⁵

Mindamellett, hogy mind a két autonóm tartomány szerves része a Szerb SZK-nak, ez a körülmény semmit sem változtat azon a tényen, hogy mint a föderáció alkotóelemei egyenjogú helyzetben legyenek a köztársaságokkal. Az a feltételezés, hogy a dolgozók, a nemzetek és nemzetiségek szuverén jogait a köztársaságban és az autonóm tartományban érvényesítik (a JSZSZK alkotmánya, Alapelvek, I/2.), teljesen áttevődik az autonóm tartományok és a Szerb Szocialista Köztársaság egymás közti viszonyára is: az autonóm tartományokban a dolgozók és a polgárok, a nemzetek és nemzetiségek megvalósítják szuverén jogait, kivéve azokat, amelyeket az alkotmány értelmében az egész köztársaság dolgozóinak és polgárainak, nemzetének és nemzetiségeinek közös érdekében a köztársaságban valósítanak meg (a Szerb SZK alkotmányának 291. szakasza).

Másrészről egész sor ismerv sorolható fel, amelyek azt bizonyítják, hogy az autonóm tartományok helyzete majdnem egyenlő, illetve teljesen egyenlő a köztársaság helyzetével. Lényegében ugyanazon kérdések tárgyalásáról van szó, mint az előbb ismertetett ismérvekkel kapcsolatban, csak ez esetben minket jobban érdekelnek a hasonlóságok, mint a különbségek. Ismertetünk néhány jellegzetes példát (amelyek közül egyet már említettünk).

A föderáció közvetlen alkotórészeivé váltak a köztársaságok mellett, Kosovo és Vajdaság autonóm tartományok is. Ez kitűnik Jugoszlávia Szocialista Szövetségi Köztársaság definíciójából (a JSZSZK alkotmányának 1. szakasza) és struktúrájából is (a JSZSZK alkotmányának 2. szakasza). Ebből a szempontból az 1974. évi alkotmány különbözik az 1963. évi alkotmánytól, mivel ez utóbbiban a föderáció struktúrájába nem volt belefoglalva az autonóm tartomány (2. szakasz).

Ebbe a viszonyba két elv van beleszőve: az egyik, a köztársaságok és az autonóm tartományok *egyenrangú képviseltségének az elve* a föderáció szerveiben (a paritás elve), a másik, a *köztársaságok és az autonóm tartományok felelősségének elve*, úgy a saját, mint Jugoszlávia egészének

fejlődése tekintetében (A JSZSZK alkotmánya. Alapelvek, I/2. és 3. pont).

A paritás elvét külön kell megvizsgálni a köztársaságok és külön az autonóm tartományok esetében. Ennek az elvnek a lényege abban van, hogy a föderáció szerveiben biztosítva legyen a köztársaságok képviseltsége nagyságukra való tekintet nélkül, úgyszintén az autonóm tartományok képviseltsége, ugyancsak nagyságukra való tekintet nélkül.

Ebben a tekintetben az autonóm tartományok rendszerint nincsenek kiegyenlítve a köztársaságokkal, hanem képviseltségük a föderációban megfelelő mértékben kisebb.²⁶ Egyedül csak a JSZSZK Elnökségében van biztosítva a teljes paritás, mind a köztársaságok, mind az autonóm köztársaság és minden tartomány egy-egy taggal képviselteti magát.²⁷

A paritás elvének jelentősége tehát abban van, hogy a köztársaságok és az autonóm tartományok közvetlen részvételét biztosítja a föderáció szerveiben és ennél fogva nincs jelentősége a köztársaságok és az autonóm tartományok képviseltsége megkülönböztetett számarányainak. Ezért ez az elv inkább az autonóm tartományok helyzetének a köztársaságok helyzetéhez való közeledése, mint elkülönülése szempontjából jelentős.

A köztársaságok és az autonóm tartományok képviseltségének számbeli különbözősége a szövetségi szintű döntéshozatal rendszerében — amikor a föderáció szervei legjelentősebb határozatainak a meghozatalához a köztársaságok és az autonóm tartományok egyetértése szükséges — nem bír külön jelentőséggel, *mivel valamennyi köztársaság és mindkét autonóm tartomány egyetértését kell elérni.* Ennek folytán a föderáció szervének a javaslatát az autonóm tartomány éppúgy elvetheti, mint a köztársaság.

A köztársaságok és az autonóm tartományok képviseltségének számbeli különbözősége tehát csak formális, a köztársaságok státusuk szerint önállóbb, az autonóm tartományok pedig kevésbé önálló területi egységek Jugoszlávia föderatív szervezetében.

Az autonóm tartományok alkotmányjogi helyzetének kiegyenlítődése a köztársaságok helyzetével kifejezésre jut az autonóm tartományok normatív önállóságában is. Már említettük, hogy az 1968. évi alkotmányfüggelékek az autonóm tartományokat elvben kiegyenlítették a köztársaságokkal, azzal, hogy az autonóm tartományok megkapták azt a jogot, hogy a korábbi határozatok helyett (*tartományi törvényeket* hozzanak). Abban az időben az autonóm tartomány legmagasabb jogi aktusa az alkotmánytörvény volt (a korábbi statútum helyett), a köztársaságnak pedig saját alkotmánya volt. A JSZSZK 1974. évi alkotmányának alapján az autonóm tartományok elvi kiegyenlítődése a köztársaságokkal az alkotmányhozó funkcióban is megvalósult: attól az időtől fogva az autonóm tartománynak is van saját alkotmánya, amellyel megállapítja jogait és kötelességeit és kiépíti saját szervezetét, természetesen a szövetségi alkotmánnyal és a Szerb SZK alkotmányával összhangban. Ezzel az autonóm tartomány megkapta az önszervezési jogot, amely lényegét tekintve megfelel a köztársaság önszervezési jogának.²⁸

A JSZSZK alkotmányához fűződő viszonyukban a tartományi alkotmány és a köztársasági alkotmány egyenlő helyzetben vannak: az egyikre is és a másikra is érvényes az az elv, hogy *nem lehetnek ellentétben* a JSZSZK alkotmányával (a JSZSZK alkotmányának a 206. szakasza). Ugyanez vonatkozik a tartományi alkotmány és a Szerb SZK alkotmányának viszonyára is: az előbbi nem lehet ellentétben az utóbbival (a Szerb SZK alkotmányának 226. szakasza).

Ennek ellenére a tartományi alkotmány és a Szerb SZK alkotmánya közötti ellentét elhárítására *nincs előírt eljárás*, mint ahogy nem szabályozták a köztársasági, illetve a tartományi alkotmány és a JSZSZK alkotmánya közötti ellentétek feloldására vonatkozó eljárást sem. Ezeknek az ellentéteknek a feloldása inkább politikai, mint jogi kérdés.²⁹

A tartományi alkotmánybíróság bevezetése logikus következménye a tartományi alkotmány létének. Ez a tény az autonóm tartomány alkotmányjogi helyzetének további kiegyenlítését jelenti a köztársaság helyzetéhez viszonyítva. Az autonóm tartomány alkotmánybíróságának hatáskörébe tartozik az alkotmányosság és a törvényesség elbírálása a tartományi alkotmány és a tartományi törvények szemszögéből.

A Szerb SZK alkotmánybírósága és az autonóm tartományok alkotmánybíróságai között *a hatáskör megosztása tekintetében* (a Szerb SZK alkotmányának 401. szakasza, Vajdaság SZAT alkotmányának 395. szakasza és Kosovo SZAT alkotmányának 327. szakasza) ugyanolyan viszony áll fenn, mint egyrészt Jugoszlávia Alkotmánybírósága, másrészt a köztársasági és a tartományi alkotmánybíróságok között: ahogyan Jugoszlávia Alkotmánybírósága nem jár el minden esetben, ha az alkotmányosságot szövetségi törvényhez viszonyítva kell elbírálni,³⁰ úgy a Szerb SZK alkotmánybírósága sem jár el minden esetben, ha a törvényességet köztársasági törvényhez viszonyítva kell elbírálni.³¹

Az autonóm tartományok egyenlő helyzetben vannak a köztársaságokkal abban az esetben is, ha a föderáció szintjén a legjelentősebb kérdésekről kell dönteni.³² Itt azokról az ügyekről van szó, amelyekben a szövetségi szervek csak az illetékes köztársasági és tartományi szervek *egyetértése alapján* határozhatnak.³³ Ezekben az esetekben a tartományi szervek állásfoglalásának ugyanolyan súlya van, mint a köztársasági szervek állásfoglalásának.

Ez azt jelenti, hogy a két autonóm tartomány képviselőházainak bármelyike és a hat köztársaság képviselőházainak bármelyike elutasíthatja, hogy egyetértését adja valamely törvényjavaslatra, amelyről a JSZSZK Képviselőházának Köztársaságok és Tartományok Tanácsa illetékes határozni és ezzel megindul az eljárás az ideiglenes intézkedésekre vonatkozó törvény meghozatalára (a JSZSZK alkotmánya. 301. szakasz). Ugyanígy mindegyik autonóm tartomány és mindegyik köztársaság meggátolhatja a JSZSZK alkotmányának a meghozatalát, ha nem adná egyetértését azoknak a módosításoknak a keresztülvitelére, amelyeket a JSZSZK Képviselőházának Szövetségi Tanácsa elfogadott (a JSZSZK alkotmányának 402. szakasza).

A nemzetközi viszonyok terén az autonóm tartományok szintén egyenlő helyzetben vannak a köztársaságokkal: akárcsak a köztársaságok, az autonóm tartományok is kapcsolatokat teremthetnek más államok szerveivel és szervezeteivel, valamint a nemzetközi szervezetekkel, természetesen Jugoszlávia meghatározott külpolitikája és a nemzetközi szerződések keretében (a JSZSZK alkotmányának 271/2. szakasza).

A szövetségi törvények és más előírások végrehajtásában az autonóm tartományok helyzete szintén azonos a köztársaságok helyzetével (a JSZSZK alkotmányának 273. szakasza).

A JSZSZK 1974. évi alkotmánya alapján kialakított alkotmányrendszerben az autonóm tartományok helyzete a lényeges viszonyokban közel került a köztársaságok helyzetéhez. Ilyen értékelések jelentek meg már az 1971-es alkotmányfüggelék elfogadása alkalmával a föderációban alkalmazandó paritás elvével és a döntéshozatal formáival kapcsolatban.³⁴ A jelenleg érvényben lévő alkotmány folytatta ezt a folyamatot. Mindezek ellenére az autonóm tartomány formálisan mégis kivéve egyenlítő a köztársasággal, mert nem állam, hanem a köztársaság szerve része.

IV. Az autonómia keletkezésének alapja a JSZSZK-ban

Az autonómia keletkezésének alapjául Jugoszláviában három tényezőt jelölhetünk meg:

- a különleges nemzetiségi összetételt valamely területen;
- a történelmi fejlődés különlegességét, amely valamely terület különleges társadalmi-gazdasági jellegzetességeiben mutatkozik meg;
- az említett terület lakosságának szabadon kifejezett akarátát.

Mind a három tényezőt mint egészet kell szemlélni. Nehéz lenne ugyanis csak a nemzetiségi tényezőt elkülöníteni, a többi pedig figyelmen kívül hagyni, vagy fordítva csak a gazdasági tényezőket előtérbe helyezni, a nemzetiségiakat pedig elhanyagolni. Ezek szerint teljesen kézenfekvő az első és a második tényező kölcsönös összefüggése, mivel ezek tulajdonképpen az autonómia lényegét alkotják, de ugyanilyen jelentős a harmadik tényező is: a lakosság akarata.

Az alkotmányra vonatkozó dokumentumok is ezeket a tényezőket tekintik az autonómia bevezetésének alapjául. Ezt az álláspontot az 1963. évi alkotmány fejezte ki a legvilágosabban, mivel kimondta, hogy a köztársaság a különleges nemzetiségi összetételű vagy más különlegességgel rendelkező területein autonóm tartományokat létesíthet, a lakosság kifejezett akarata alapján (a JSZSZK 1963. évi alkotmányának 111. szakasza).³⁵

Ami *Vajdaság Szocialista Autonóm Tartományt* illeti, kihangsúlyozott e terület különleges történelmi fejlődése. Ennek a területnek „földrajzi-kulturális egész” jellege van, amelyen különböző szláv és nemszláv nemzetek tagjai telepedtek le, amelyen a szerbök közel két évszázadon

át éltek Szerbiától különválasztva és amelyen erős magyar kisebbség él.³⁶ Vajdaság kulturális-történelmi fejlődése — különös tekintettel a lakosság nemzetiségi összetételére —, több nemzetiség együttélése, egymás közötti viszonyaik és hatásuk döntően befolyásolta Vajdaságnak mint autonóm tartománynak a megalakulását.³⁷

Hasonló tényezők képezik Kosovo autonómiájának alapjait is. Elsősorban a lakosság nemzetiségi összetétele jön számításba (a lakosság 3/4 része albán, de mellettük élnek szerbek, crnogoraiak, muzulmánok és a többi). Emellett döntő szerepe volt a gazdaság fejletlenségének, a kulturális elmaradottságnak (nagyfokú írástudatlanság) és a különleges történelmi fejlődésnek.³⁸

A jugoszláv társadalom fejlődésének jelenlegi szintjén az autonóm tartományok *legjelentősebb alapja a szocialista öngazgatású demokratikus rendszer lett*. A nemzetiségek jelenlegi alkotmányjogi helyzete nem lehet egyetlen indítéka az autonóm tartományok keletkezésének és nem lehet kizárólagos funkciója, mert a nemzetek és nemzetiségek valódi érdekei — tekintet nélkül a mi társadalmi fejlődésünkre — az öngazgatási társultmunka funkciójában jelenik meg: semmi sem valósulhat meg a társultmunka valóságos problémáinak és folyamatainak történelmi felszabadulása nélkül.³⁹

V. A Kosovo köztársaság jelszó

Már korábban is, de különösen 1981 tavaszán, a kosovói helységeken lezajlott nacionalista tüntetések alkalmával többször is elhangzott az a jelszó, hogy Kosovo köztársaság legyen. Ezt a követelést az albán sajtó nagy erővel támogatta.⁴⁰

Ezzel kapcsolatban két kérdésre kell rávilágítani:

— az első, *hogyan áll az ügy a nemzetiségek (nemzeti kisebbségek)⁴¹ önrendelkezési jogával*, amelyre a „Kosovo köztársaság” jelszóban hivatkoznak, és

— a második, *mi van e jelszó háttérében*, milyen céljaik vannak kiáltóinak.

Bizonyos vitákban felvetődött az a kérdés, hogy az autonóm tartományok valóban az önrendelkezési jog alapján keletkeztek-e. Különösen Kosovo esetében hivatkoznak fejlődésének egész menetére és hangsúlyozzák, hogy az autonóm Kosovo keletkezésének és fejlődésének az alapja az önrendelkezési jog. Ezt különösen az albán sajtó hangoztatja. Mindezekből azt a következtetést kellene levonni, hogy Kosovo köztársasági státusának a követelése — igazságos.

Bizonyos, hogy a felszabadulás után mind a két autonómia (Vajdaság Autonóm Tartomány és Kosovo-Metohija Autonóm Terület) megalakítása Jugoszlávia népei önrendelkezési jogának az eredménye és összetevője.

Jugoszlávia föderatív berendezése a népek önrendelkezési elvén alap-

szik, amely a népnek azt a jogát foglalja magában, hogy saját államot alkosson és hogy szabadon összekapcsolódjon más népekkel, illetve államokkal (beleszámítva az elszakadás jogát is, mint az önrendelkezés szerves részét).

A jugoszláv népek önrendelkezésének keretében megvalósult a nemzeti kisebbségek (nemzetiségek) önrendelkezési joga is, de nem a nemzeti kisebbség saját állama megalakulásának formájában, hanem autonómia alakjában. Amikor az AVNOJ II. ülészakán, 1943 novemberében meghozták a hat állam — föderatív egység — megalakulásáról mint Jugoszlávia népei önrendelkezésének formáiról szóló határozatot, az autonómia kérdése még nem volt tisztázva. Akkor csak azt az elvet fogadták el, hogy a nemzeti kisebbségeknek biztosítják összes nemzetiségi jogukat. Az autonómia formájáról az AVNOJ II. és III. ülészakája közötti időben döntöttek úgy, hogy ezt a társadalmi-politikai berendezést az AVNOJ III. ülészakán, 1945 augusztusában erősítették meg véglegesen, Belgrádban.

Ez azt jelenti, hogy Jugoszlávia nemzeteinek és nemzetiségeinek önrendelkezése lényegében egy egészet alkot és az 1941—1945-ös években együttesen folytatott felszabadító harc és forradalom vívmánya. Az önrendelkezés *valamennyi nemzet és nemzeti kisebbség (nemzetiség) egyetértése és szabadon kifejezett akarata alapján* valósult meg. Jugoszlávia jelenlegi alkotmánya szintén valamennyi nemzet és nemzetiség közös megegyezése. Ebből kifolyólag a jövőbeli módosítások is csak valamennyiük megegyezésén alapulhatnak.

Az önrendelkezés kiindulópontja és célja kezdettől fogva világos volt.

A kiindulópont a nemzetek és nemzetiségek közös létérdekeinek a tudata volt egy olyan területen, amely állandóan a nagyhatalmak érdekeinek kereszttüzében állt, továbbá annak a felismerése, hogy valamennyien csak egyesült erővel tudják fenntartani és fejleszteni nemzeti-egységi önállóságukat. Ez a felismerés már régi álláspontja volt a Jugoszláv Kommunista Pártnak, s ezt különösen Edvard Kardelj — a nemzetiségi kérdés stratégiája — szorgalmazta.⁴²

A megvalósított önrendelkezés célja szintén világosan volt meghatározva: *biztosítani a nemzetek és nemzetiségek teljes egyenjogúságát.* Éppen ezt a célt kellett szolgálnia Jugoszlávia föderatív berendezésének, hogy „minden nemzetének és nemzetiségének valódi hazája legyen, és hogy soha többé semmilyen hegemonista klikk sem terjeszthesse ki fölé a hatalmát”, ahogyan ezt a Jugoszláviának föderatív elven alapuló kiépítéséről szóló határozat tartalmazza.

Az önrendelkezés kiindulópontja és célja ma is érvényben van. Az 1974. évi alkotmány alapján ezek a következők: *a közös létérdek meghatározott területen és a teljes egyenjogúság.* A felszabadulás után a föderáció alkotmányának minden reformjánál éppen ezt az AVNOJ-elvet tartották szem előtt. Az 1974. évi alkotmány ezt a folyamatot következetesen kerek egészé kövacsolta, mert nem csak a nemzetek egyenjogúságát és a köztársaságoknak a föderációban elfoglalt helyét erősí-

tette meg, hanem a nemzetiségek, illetve az autonóm tartományok egyenjogúságát is.

Aminthogy nem vitás az a tény, hogy a nemzetiségek önrendelkezése szervezete azon nemzetek önrendelkezésének, amelyekkel létérdekeik egybefűzők őket,⁴³ úgy az sem vitás, hogy az önrendelkezésnek különböző formái voltak: a jugoszláv nemzetek (amelyeknek máshol nincs államuk) önrendelkezésüket a köztársaságban mint államformában valósítják meg, a nemzetiségek (nemzeti kisebbségek) viszont, amelyek olyan népek részei, melyeknek máshol saját államuk van, autonómia formájában. Ez utóbbinak két státusilag különböző alakja (tartomány és terület) egységes formába ötvöződött: tartománnyá. Az autonóm tartomány jellegzetessége a vegyes összetételű lakosság és a különleges történelmi fejlődés. Ez pedig azt jelenti, hogy a nemzetiség nem egyedüli ismérve az autonómiának.

Najdan Pašić kiemelte, hogy a hat köztársaság és a Szerb Köztársaságban a két autonóm tartomány megalakítása Jugoszláviában a nemzeti kérdés következetes marxista megoldásának az eredménye. Ez az AVNOJ II. ülészakájának egyik forradalmi határozata. „Mivel Jugoszlávia a nemzeti önrendelkezés elvén alakult meg, nem létezhet olyan terület, amely a meglevő köztársaságokon, a jugoszláv népek államain kívül esik.”⁴⁴

Ez tulajdonképpen a formális megkülönböztetés alkotmányjogi alapja a köztársaság (a nemzetek önrendelkezése) és az autonóm tartomány (a nemzetiségek önrendelkezése) között, habár a gyakorlatban — amint ezt már megállapítottuk — az autonóm tartomány kiegyenlítődének a foka a köztársasággal már elérte felső határát.

Ezzel a kérdéssel foglalkozik a nemzetközi jog tana is, mégpedig a nemzeti kisebbségek védelme kapcsán. Többnyire olyan álláspont jut kifejezésre, hogy a nemzeti kisebbségeknek nincs joguk az önrendelkezésre, még kevésbé az elszakadásra.⁴⁵

Ez a doktrína az Egyesült Nemzetek Szervezetének a gyakorlatán alapszik és az államok integritása biztosításának, valamint világviszonylatban a béke, a biztonság és az együttműködés védelmének szükségességéből fakad. Ugyanis sok állam léte veszélyeztetve lenne, ha valamennyi nemzeti kisebbség önrendelkezési jogát az elszakadás formájában valósítaná meg. Ezért az *autonómia különféle formái és a sajátos kisebbségi jogok képezik a kisebbségek önrendelkezésének alakjait*. Minden akció és felhívás, amely az államberendezés megváltoztatására irányul azokban az országokban, ellentétben áll a nemzetközi joggal. Egyedül abban az esetben, ha a kisebbség nem gyakorolhatná nemzeti jogait, vagy ha veszélyeztetve lenne a léte, csak akkor követelhetné elszakadását. Ez a határvonal a kisebbségek önrendelkezése és a törvényellenes szeparatizmus között.⁴⁶

A nemzeti kisebbségek védelmének szorgalmazása a nemzetközi jogban — mind a nemzeti kisebbségek tagjai emberi jogainak szavatolása tekintetében, mind pedig a nemzetközi béke, biztonság és együttműködés

védelve szempontjából — valójában abból a lényeges tényből ered, amelyet a jugoszláv föderáció vezérfonalaként továbbfejlesztünk, ez pedig a különböző nemzetek és nemzetiségek együvé tartozásának szükség-szerűsége.

A mai világ egyre szélesebbre tárja kapuit a migrációs folyamatok, a sokoldalú együttműködési formák, a kölcsönhatások széles skálája előtt. Ezért az emberek elszigetelésére és különválasztására irányuló kísérlet csupán egyetlen ismérv, a nemzetiség alapján, ellentétben van az idő-szerű társadalmi folyamatok törvényszerűségeivel. Ezek a kísérletek a kései burzsoá nacionalizmus megnyilvánulásai. A továbbfejlődés távlata nálunk és az egész világon nem újabb államhatárok emelése és azok állandó változtatása, hanem a határok eltörlése.

Éppen ezért a jugoszláv szocialista föderatív egységben — tekintet nélkül a nemzetiségi hovatartozásra — a közösségi élet számos elemét bontakoztatjuk ki. Az öngazgatás és a társult munka érdekei az emberek együvé tartozásának, a jobb, a humánusabb társadalom építői közösségi életének egyetemes alapját képezik.⁴⁷

Különválasztani ettől a nemzetiségi elemet és minden más fölé bálványként emelni, illetve ennek alapján megkülönböztetni az embereket, a történelem kerekének a burzsoá nacionalizmus idejébe való visszaforgatását jelentené, vagyis a szocialista vívmányok lerombolását Jugoszláviában.

Pedig éppen ez jut kifejezésre a Kosovo köztársaság jelszóban és az Albániából beáramló nacionalista propagandában, mintegy az említett jelszó álatámasztására. Az albán propaganda éppen az albánok egyenjogúságát Kosovón, illetve Jugoszláviában hozza fel mint alapérvet annak bizonyítására: „jogos az a követelés, hogy Kosovo megkapja a köztársaság jellegét”. A már említett cikkben például a Zerit i populit azt állítja, hogy az albánok Jugoszláviában nem élvezik azokat a jogokat, amelyekért Jugoszlávia többi népével együtt vérüket ontották, hogy nemzeti elnyomás alatt élnek, hogy Kosovóval szemben sovinizta politikát folytatnak stb.

Az „albánok egyenlőtlenségének” kérdését Jugoszláviában, illetve Kosovón két szempontból kell megvizsgálni: először, a tények valóságának a szemszögéből, és másodsor, abból a szempontból, hogy az albánok másmilyen egyenlőségének Jugoszláviában milyen következményei lennének más nemzetekre és nemzetiségekre, különösen Kosovón.

Azok az állítások, hogy az albánok Jugoszláviában nem egyenjogúak, hogy nemzeti elnyomás alatt élnek, nem egyebek az *ellenséges nacionalista propagandánál*. A paritás bevezetése a föderáció funkcióiban és a döntéshozatal módjában az autonóm tartományokat kiegyenlített a köztársaságokkal.⁴⁸

Az albánok nemzetiségi kultúrája teljes lendületben van. Albán nyelven van biztosítva az oktatás az elemi iskolától az egyetemig. Kosovo a felszabadulás után sohasem tapasztalt felvirágzást ért el. A főiskolák rendszere túlnötte az anyagi lehetőségeket. A priština-i egyetem a hall-

gatók számát tekintve a harmadik Jugoszláviában, Kosovón kétszer több albán egyetemi hallgató van, mint egész Albániában és így tovább. Ezek a tények rácsafolnak az albánok nemzeti elnyomására hazánkban.

Az ilyen ellenséges propagandát tagadják maguk az albánok is, akik ismerik a körülményeket a világ más részében is. Amikor dr. Hajredin Hoxha az 1968. évi alkotmánymódosítások hozzájárulását értékelte a nemzetiségek helyzetének egyenjogúságához Jugoszláviában, megállapította, hogy egyetlen államban sem talált a kisebbségek ilyen pozitív értékelésére, mint Jugoszláviában.⁴⁹

Ezt a gondolatot dr. Hajredin Hoxha, a priština-i egyetem tanára, az idén a kosovói tüntetések után még határozottabban megismételte: „Több mint hatvan országot látogattam meg, az utóbbi években erről a témáról szervezett legjelentősebb összejöveteleken részt vettem. Mindezek alapján egy olyan következtetést vontam le, amelyet senki sem tud megdönteni: a világon egy nemzeti kisebbség sem élvez olyan jogokat, mint az albán nemzetiség a szocialista Jugoszláviában. Az albán nemzetiség ugyanolyan jogokkal rendelkezik, mint bármelyik nemzet. Itt csak egy adatot említenék: a saját egyetemet. Ilyen a világon még csak a magyaroknak van Romániában és a svédeknek Finnországban; azzal a megjegyzéssel, hogy a priština-i egyetem teljesen önálló, míg azok az említett országokban nem teljes mértékben.”⁵⁰

Más szemszögből nézve az albánok köztársaság követelése — mert állítólag csak így lennének teljesen egyenjogúak — és az a mód, ahogy azt az albán propaganda beállította, ellenforradalmi és ellenséges, célja a jugoszláv alkotmányos rendszer felborítása, Jugoszlávia belső határainak a megváltoztatása és végül Kosovónak Albániához való csatolása.⁵¹

Felvetődik a kérdés: Miért hangsúlyozza annyira az albán propaganda, hogy Kosovónak köztársaságnak kell lennie? Természetes, hogy minden nép egy és nem két államot szeretne, mint ahogy ez utóbbi Albánia és Kosovo köztársaság esetében lenne. Albánia érdeke, hogy két állam létezzen, Kosovo esetleges Jugoszláviától való elszakadásában és Albániához való csatolásában rejlik. Ezért a Kosovo köztársaság követelése csak első lépés Kosovónak az Albániához való csatolásához. Hogy a dolog így áll, erre a Zerit i populit tiranai napilap abból a kifogásából is következtetni lehet, hogy Belgrádban a Kosovo berendezésének változatai közül csak egyről nem tárgyaltak — Kosovónak Albániához való csatolásáról.⁵²

Innen ered az az álláspont, amely Kosovo-Metohija Népfelszabadító Bizottságának 1943 decemberében megtartott ülésén Kosovo Shipnijához (Albániához) való csatolását szorgalmazta. Ezt azonban Kosovo népe sohasem fogadta el, hanem úgy határozott, hogy a Jugoszláv föderáció keretében fog élni.

A jugoszláv föderáció alkotmányos berendezésének és az autonómiának — mint a föderáció alkotóelemének szempontjából az albán nacionalisták jelszava elfogadhatatlan. Úgyszintén elfogadhatatlan a nemzeti

kisebbségek önrendelkezéséről szóló nemzetközi doktrína értelmében is. Elfogadhatatlan a jelszó még két nézet szerint is:

— először, mert Jugoszlávia belső berendezésének a megváltoztatására irányul és potenciálisan veszélyezteti az ország integritását;

— másodsor, mert ennek a jelszónak az alapja az a nacionalista elv, amely az albánok egyesülését kívánja megvalósítani Jugoszláviában és Kosovót mint etnikailag tiszta területet óhajtja feltüntetni. Ez pedig a többi nemzet és nemzetiség ellen irányul és aláássa a különböző nemzetek és nemzetiségek együvé tartozását, mint a vegyes nemzetiségű területen való együttélés természetes és szükséges formáját.

Az albán nacionalisták irredenta törekvései Kosovón nem új keletűek, hanem tulajdonképpen mint a különféle quisling és fasiszta szervezet folytatásaként jelentkeznek, amelyek a háború alatt a jugoszláv népek népfelszabadító mozgalma és a forradalom vívmányai ellen harcoltak. Az állambiztonsági szervek több olyan ellenséges nacionalista és irredenta szervezetet és csoportot fedtek fel, amelyek Kosovón azzal a céllal működtek, hogy elérjék Kosovo és Jugoszlávia más albán lakta részeinek (Macedónia, Crna Gora) elszakadását és Albániához való csatolását. A képlet ehhez először is a Kosovo köztársaság lett volna.⁵³

Hogy Kosovón a nacionalista jelszavaknak ellenséges háttere van, ez a Szerb KSZ Központi Bizottsága ülésének értékeléséből is kitűnt. Ezen az ülésen Tihomir Vlaškalić kiemelte, hogy a „Köztársaságot akarunk, békésen vagy erőszakkal”, „Kosovo kizsákmányolása” és még egy egész sor jelszó az „etnikailag tiszta Kosovóról”, közvetlenül a többi nemzet és nemzetiség, különösen a szerbek, crnagoraiak és a törökök ellen irányul. A „Kosovo köztársaság” jelszó ugyanolyan veszélyes, mint a Macedónia és a Crna Gora albánlakta területeinek ehhez a „köztársasághoz” való hozzácsatolásáról ábrándozó jelszó. A Szerbia alkotmányos berendezése és integritása ellen irányuló támadás csak az első lépés Jugoszlávia integritásának és alkotmányos berendezésének a veszélyeztetése felé.⁵⁴

Az albán nacionalista elképzelés az etnikailag tiszta Kosovo köztársaságáról és valamennyi albán egy köztársaságban való egyesüléséről tagadja a népfelszabadító háború és a forradalom egyik alapvető vívmányát, azaz a jugoszláv nemzetek és nemzetiségek testvériségét és egységét, amely együttélésük és a szocializmus együttes építésének az alapja. Az etnikailag tiszta Kosovót propagáló jelszó az igazi egyenjogúság és a nemzetek és nemzetiségek egysége helyett sovinizmust kínál.

Ha az albánok Kosovón azért nem egyenjogúak, mert nincs köztársaságuk, fel kell tennünk a kérdést: Mi lenne a többi nemzettel és nemzetiséggel egy ilyen köztársaságban? Ennek a jelszónak a logikája szerint a többi nemzetnek és nemzetiségnek is köztársaságot kellene kapnia, mert egyébként nem lennének egyenjogúak az albánokkal. Mivel ezt az elvet nemcsak Kosovóra, hanem Vajdaságra is alkalmazni kellene, csak Szerbiában több új köztársaságunk lenne.⁵⁵

Minden ilyen nacionalista átcsoportosítás sorsdöntő a vegyes nemze-

tiségű területekre. Más nemzetekre és nemzetiségekre erős nyomást gyakorolnak és a sovinszta kilengések olyan messzire mennek, hogy egyes nemzetek és nemzetiségek tagjai *kiköltöznek* Kosovóról, mert veszélyeztetve érzik magukat. Ez már hosszabb ideje így van Kosovón, ahonnan nagy számban költöztek iki szerbek és crnagoraiak. Összehasonlítva az 1981. és az 1971. évi népszámlálás adatait, láthatjuk, hogy az említett nemzethez tartozók száma nemcsak Kosovo lakosságának relatív összetételében csökkent (1971-ben 18,3) volt a szerb és 2,5% a crnagorai, 1981-ben pedig csak 13,2%, illetve 17%), hanem abszolút értékben is 3,1%-kal csökkent a szerbek és 4,8%-kal a crnagoraiak száma. Ezzel szemben az albánok száma ugyanebben az időszakban 34%-kal nőtt. (Lásd: Jovan Raičević munkájában: *U čemu je smisao parole „Kosovo republika”*, megjelent a *Socijalizam* 6/1981. számában.

Amikor Kiro Hadži Vasilev tíz vagy még több évvel ezelőtt a „Kosovo köztársaság” jelszó kapcsán azt írta: nem szükséges, hogy a nemzeti kisebbségek egyenjogúságukat saját nemzeti államuk létrehozása által valósítsák meg a föderáción belül, a felsorolt öt ok közül külön *figyelmeztetett a nemzetiségileg vegyes területek problémájára*. Ha egyes nemzetiségeket (nemzeteket és kisebbségeket) el akarnánk határolni egymástól, mesterséges és erőszakos átköltöztetéseket kellene végrehajtunk. De még akkor is, ha ezeket az erőszakos és nem humánus migrációkat végrehajtanánk, az ilyen mesterséges elválasztás akkor sem maradhatna sokáig fenn, mert a természetes migrációs folyamatok — mint a társadalmi munkamegosztás formája — ismét nemzetiségileg vegyes struktúrát teremtenének és az egész problémát visszavetnék a kezdet kezdetére.⁵⁶

A nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának problémája tehát nacionalista álláspontokról nem oldható meg. Nem oldható meg újabb államhatárok megvonásával sem a nemzetek és nemzetiségek, valamint az egyes nemzetiségek között, hanem csakis a nemzetek és nemzetiségek szocialista, öngazgatási közösségének együttes kiépítésével. „A szocialista öngazgatás fejlődése és erősödése nélkül nincs nemzeti egyenjogúság, hanem ehelyett nacionalizmust és nemzeti összetűzéseket kapunk.”⁵⁷

A Kosovóról mint köztársaságról hangoztatott jelszó ellentétben áll a jugoszláv föderáció alapjaival és eszméjével. A föderáció, amelynek alapját Jugoszlávia nemzeteinek és nemzetiségeinek egyenjogúsága képezi, a népfelszabadító háború és forradalom alapvető vívmánya. De annak lényege nem a nemzetek és a nemzetiségek szétválasztásában, hanem azok társításában és a saját területükön közösségük erősítésében van. Ezért beszélt Josip Broz Tito mindig arról, hogy a föderáció nem a határok megvonását jelenti a föderatív egységek között, hogy a maga oldalán mindenki azt csinálja, amit akar, másokkal pedig ne törődjön. A föderatív egységek közötti határok a föderatív Jugoszláviában nem választóvonalak, hanem összetartó kapcsolatok.⁵⁸

Ezért hangsúlyozta a JKSZ Központi Bizottsága az idén májusban

megtartott ülésén, amikor a Kosovón lezajlott eseményekről tárgyalt, hogy a Kosovo köztársaság jelszót le kell venni és a forradalom vívmányai, a JSZSZK alkotmányos berendezése, a Kosovo SZAT és a Szerb Szocialista Köztársaság nemzeteinek és nemzetiségeinek érdekei és egysége ellen irányuló támadásnak kell minősíteni. Fel kell mérni a szocialista öngazgatási viszonyok alapján kialakult együvé tartozás megvalósítása folyamán szerzett tapasztalatokat és a felmerült problémákat, mégpedig a föderáció, a Szerb Szocialista Köztársaság és az autonóm tartományok — amelyek szerves részei a Szerb SZK-nak és alkotóelemei a föderációnak — alkotmányos funkciói szempontjából.⁵⁹

A jugoszláv nemzetek és nemzetiségek közötti viszonyok rendezésének keretét tehát a JSZSZK alkotmányába, a köztársaságok és a tartományok alkotmányaiba foglalt államberendezés képezi. Ez a berendezés a nemzetiségi kérdés rendezésének, illetve Jugoszlávia nemzetei és nemzetiségei önrendelkezése megvalósításának folytonosságát biztosítja. Az önrendelkezés folytonosságának lényeges összetevője a nemzetek és a nemzetiségek együvé tartozása, amely egyenjogúságukon alapul és amelyet közös határozattal fogadtak el.

Edvard Kardelj 1977-ben a Kosovo politikai aktívájával tartott megbeszélésen azt mondta, hogy a jugoszláv közösségben semmilyen változtatásokat sem lehet eszközölni egy nemzet vagy egy nemzetiség nacionalista kizárólagossága szempontjából. A problémákat „az öngazgatás és a népek közötti humanista, demokratikus barátság” keretében kell megoldani.⁶⁰

Annak érdekében, hogy Kosovón a fejlődés újból ebbe az irányba terelődjön, minden szubjektív társadalmi erőre, elsősorban a Kommunista Szövetség nagy erőfeszítésére lesz szükség. Sok türelem kell majd a nyílt kérdések tisztázásához és megoldásához. Szorosabb együttműködésre és több egyetértésre lesz szükség Kosovo Tartomány és a Szerb Köztársaság szervei között. Akkor többé az a kifogás sem lesz helytálló, hogy Szerbia az egyetlen köztársaság, amelynek — az autonóm tartományok hátráltatása miatt — még nincs meg a társadalmi tervről és honvédelemről szóló törvénye.

A kosovói viszonyokat pedig maguk a kosovóiak fogják rendezni. Ebben az albán nemzetiségre nagy feladat hárul, mert az albánok képezik a lakosság többségét.

Edvard Kardelj a Kosovo politikai aktívájával folytatott beszélgetésekor kiemelte, hogy az albánok hosszú időn át nemzeti és politikai elnyomás alatt voltak, s emiatt alakult ki bennük az alárendeltség tudata, illetve az újtól való rettegés. Azonban most már az albán nemzetiség nemcsak hogy szabad, hanem egyenrangú is Kosovón. Ezért az albánok nemcsak önmagukért, de másokkal szemben is felelősséggel tartoznak Jugoszláviában.⁶¹

A jelenlegi körülmények között a nemzetek közötti kapcsolatok szempontjából a föderációban az autonómia alkotmányi koncepciója és Jugoszlávia integritásának veszélyeztetése szempontjából nem lehet elvárni,

hogy a Kosovóval kapcsolatos problémák megoldása az autonóm tartományok alkotmányos helyzetének megváltoztatásához vezet. Mindezekelőtt a föderáció és az autonóm tartományok alkotmányos koncepciójáról van szó.

Ez pedig azt jelenti, hogy ezeknek a viszonyoknak a rendezésénél mindkét végletet el kell kerülni: először azt a változatot, hogy Kosovo Szerbián kívül legyen, másodsor pedig azt a változatot, hogy Kosovo csak Szerbia összetevő része és nem a föderáció közvetlen alkotórésze. Meg kell őrizni azt az elvet, mely szerint Kosovo (és Vajdaság is) a föderáció alkotórésze és egyúttal a Szerb Köztársaság szerves része is.

E viszonyok tisztázásának vezérfonala a JSZSZK megőrzése, belső szilárdságának megerősítése és nemzetközi tekintélyének növelése kell hogy legyen. Ezzel tartozunk Titónak, aki egész életét és munkásságát egy ilyen Jugoszlávia kiépítésének szentelte. Ez a gondolat Prištinában Tito halálának évfordulója alkalmából rendezett gyászülésen is kifejezésre jutott: „Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségi számára ezt az évszázadot Tito neve fémjelzi. Az ő munkásságának eredményei maradandók Kosovo nemzeteinek és nemzetiségeinek, a testvéri albánoknak, szerbeknek, crnagoraiaknak, törököknek, muzulmánoknak és másoknak szilárd elhatározása, hogy hazánk többi nemzetével és nemzetiségével együtt következetesen küzd Tito művének a valóra váltásáért.”⁶²

Jegyzetek

- ¹ Erről bővebben lásd: *Mala politička enciklopedija*. Beograd, 1966. dr. A. Fira: *Autonomne jedinice u našem ustavnom sistemu*. Arhiv za pravne i društvene nauke, 1962. 3—4. szám; dr. I. Melvinger: *Odnos statuta i drugih opštih akata autonomnih pokrajina prema saveznim i republičkim propisima; Podela normativne funkcije između organa različitih političko-teritorijalnih jedinica*. c. műben, IUP, Beograd, 1966.
- ² Bővebben: Ivan Kristan: *Razvoj jugoslovenskog federalizma do leta 1974*. Pravnik, 1975, 10—12. szám, 325. oldal
- ³ A határozatokra vonatkozóan lásd: dr. V. Siftar: *Razvoj ljudske oblasti med NOB u Jugoslaviji*. Maribor, 1976.
- ⁴ Még az AVNOJ jajcei ülése előtt egyesek azon az állásponton voltak, hogy öt köztársaság legyen; ahány nemzet, annyi föderatív egység. Ezek szerint Bosznia-Hercegovina nem kapott volna autonómiát. Azonban az a nézet kerekedett felül, hogy Bosznia-Hercegovina mégis föderatív egység legyen. Lásd: Dušan Bilandžić: *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*. Glavni procesi, Zagreb, 1978, 66—67. oldal
- ⁵ Josip Broz Tito: *Govori i članci* I. kötet, 190. oldal, Naprijed, Zagreb, 1959.
- ⁶ Lásd: Slobodan Nešović: *Tretje zasedanje AVNOJ*. Ljubljana, 1975.
- ⁷ Ezt a felosztást valójában már a SZNAK 1945. április 7-én, Belgrádban megtartott első ülésén előirányozták. Azonban addig az időpontig

csak Sandžák hozta meg formális határozatát, hogy Szerbiához csatlakozik, Vajdaság és Kosovo küldöttei pedig a SZNAK előtt óhajukat fejezték ki, hogy ez a két egység — mint autonóm egység — Szerbia föderatív egységhez csatlakozzon. Lásd: bővebben: J. Stefanović: *Ustavno pravo*. Zagreb, 1950. 216. oldal

- ⁸ „Kosovo-Metohija lakosságának legnagyobb részét a siptár nép képezi, amely mint mindig, most is a Shipnijával szeretne egyesülni. Ezzel kapcsolatban kötelességünknek tartjuk rámutatni a helyes útra, amelyen a siptár népnek haladnia kell, hogy elérje a célját. Az egyetlen út, hogy Kosovo-Metohija siptárjai egyesüljenek Shipnijával a közös harc Jugoszlávia többi népével együtt a megszállók és szolgálk ellen, mert ez az egyetlen út, hogy kiharcoljuk a szabadságot, amikor majd minden népnek, így a siptárnak is lehetőségük nyílik arra, hogy kinyilvánítsák akarataikat sorsukról az önrendelkezési jogon át egészen az elszakadás jogáig.” — KMAT Népbizottsága 1943—1953. Priština, 1955. a 10. oldalon. — Idézet: dr. S. Aksić: *Uzroci nastanka autonomije Kosova i Metohije. Az Autonome pokrajine u Jugoslaviji*. c. művéből, IUP, Beograd, 1967, 140. oldal
- ⁹ *A JKP Központi Bizottságának 1944. március 28-án a Kosovo Területi Bizottságához intézett — a hibákra és az eddigi munkára, valamint a legfontosabb feladatokra vonatkozó — leveléből*. Megtalálható: *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda* I. kötet. 19. könyv, 463—464. oldal
- ¹⁰ Az 1946. évi alkotmány szerint a választások a Népek Tanácsába még közvetlenek voltak és így mindkét autonóm egységnek közvetlen képvisellete volt abban a tanácsban. Az 1953. évi alkotmánytörvény bevezette a közvetett választásokat a Népek Tanácsába, amely a Szövetségi Tanács alkotórésze lett.
- ¹¹ Ebben a tekintetben annak idején még különbség volt a köztársaság és az autonóm egységek helyzete között, mert a köztársaság megbízási időszaka (éppen úgy mint a szövetségi képviselőházé) négy évre terjedt. Másrészt, a helyi népbizottságok megbízása csak kétéves volt. A JSZSZK alkotmányában minden társadalmi-politikai közösség megbízási időszaka ki lett egyenlítve és négy évre szól, tekintettel arra, hogy valamennyi társadalmi-politikai közösség képviselati szerveinek a helyzete is egyenlő lett.
- ¹² Az autonóm egységek statutúmainak jóváhagyása a köztársasági képviselőház részéről a demokratikus centralizmus elvének összetevője volt, amelynek alapján a köztársaságon belül rendezték a területi közigazgatási egységek (illetve népbizottságaik) főlé- és alárendeltségi viszonyát. E tekintetben tehát az autonóm egységek a köztársaság keretében azonos helyzetben voltak a többi területi közigazgatási egységgel.
- ¹³ *Alkotmánytörvény a JSZNK társadalmi és politikai berendezéséről és a szövetségi hatalmi szervekről*. A JSZNK Hivatalos Lapja, 1953/3. száma.
- ¹⁴ Az alkotmánytörvény megváltoztatta a szövetségi képviselőház kétkamrás szervezetét: megszüntette a korábbi Népek Tanácsát mint önálló testületet és bevezette a Népek Tanácsát mint a Szövetségi Tanács egyik alkotórészét. Egyidejűleg megváltoztatta a választási rendszert

és a Népek Tanácsa tagjainak a számát. Az előző közvetlen választások helyett most minden köztársaság köztársasági tanácsa 10—10 képviselőt (korábban 30-at), az autonóm tartomány tartományi tanácsa 6 képviselőt (azelőtt 20-at), az autonóm terület területi tanácsa pedig 4 képviselőt (ezt megelőzően 15-öt) választott.

- ¹⁵ *Jugoszlávia Szocialista Szövetségi Köztársaság alkotmánya*, a JSZSZK Hivatalos Lapja, 1963/14. szám.
- ¹⁶ Erre a véleményre hívja fel a figyelmet dr. A. Fira az autonóm egységek alkotmányjogi fejlődéséről tartott beszámolójában az Újvidéken 1967-ben rendezett tudományos tanácskozáson. Lásd: *Autonomie pokrajine u Jugoslaviji*. IUP, Belgrád, 1967, 49. oldal
- ¹⁷ A Kosovo Autonóm Tartomány elnevezést az előbbi Kosovo-Metohija Autonóm Tartomány elnevezése helyett csak a JSZSZK alkotmányának XVIII. alkotmányfüggeléke vezette be, 1968-ban.
- ¹⁸ Ez azt jelenti, hogy az 1963-as alkotmány még megtartotta azt a felfogást, hogy a fennálló autonóm egységekkel még nem fejeződött be az autonómiák megalakítási folyamata, hanem hogy a különleges nemzetiségi összetételű vagy más sajátosságokkal rendelkező területeken még alakíthatók más autonóm tartományok is. Az a meghatározás, hogy autonóm egység köztársaság keretén belül alakulhat, nem azt jelenti, hogy csak a Szerb Köztársaságban, hanem más köztársaságban is alakulhat, de az autonóm egység megalakulásáról vagy megszüntetéséről szóló határozat csak akkor válik jogerőssé, ha Jugoszlávia alkotmányában nyer megerősítést.
- ¹⁹ *Alkotmányfüggelékek I—VI*. JSZSZK Hivatalos Lapja, 1967/18. *Alkotmányfüggelékek VII—XIX.*, JSZSZK Hivatalos Lapja, 1967/55. szám, *Alkotmányfüggelékek XX—XLII*. JSZSZK Hivatalos Lapja, 1971/29. szám
- ²⁰ A Szerb Népköztársaság 1963. évi alkotmánya kimondja, hogy a tartományi képviselőház és szervei határozatokat, rendeleteket, utasításokat, végzéseket, szabályzatokat, záróhatározatokat és ajánlásokat hozhatnak. Határozatokat általános aktus formájában csak a tartományi képviselőház hozhat.
- ²¹ „Kosovo Szocialista Autonóm Tartomány a dolgozóknak és a polgároknak, az egyenjogú albánok, muzulmánok, szerbek, törökök, crnagoraiak és más nemzetek és nemzetiségek és etnikai csoportok tagjainak, a munkásosztály és minden dolgozó hatalmára és öngazgatására épült autonóm és öngazgatású demokratikus társadalmi-politikai közössége.”
- ²² Ezzel kapcsolatban fel kell hívni a figyelmet az autonóm köztársaságok helyzetére a Szovjetunióban, amelyeknek a háromféle autonómia közül (az autonóm köztársaságon kívül van még autonóm terület és autonóm körzet is) a legnagyobb az önállóságuk. Azonban az autonóm köztársaság különbözik a szövetségi köztársaságtól, amelynek föderatív egység jellege van és a Szovjetunió alkotmánya úgy definiálja mint: „szuverén szovjet szocialista állam” (a JSZSZK alkotmányának 76. szakasza). A szövetségi alkotmány az autonóm köztársaságokra vonatkozóan nem tartalmaz ilyen definíciót, hanem kihangsúlyozza, hogy az a szövetségi köztársaság összetételében van, továbbá, hogy saját alkotmánya van, hogy beleegyezése nélkül te-

rületét nem lehet megváltoztatni stb. Azonban az Oroszországi Szovjet Szocialista Szövetségi Köztársaság (OSZSZSZK) 1978. évi alkotmányában ez áll: az autonóm köztársaság „szovjet szocialista állam” az OSZSZSZK összetételében.

- ²³ Kosovo SZAT alkotmánya megállapítja, hogy Kosovo minden nemzetének és nemzetiségének joga van saját nemzeti, illetve nemzetiségi zászlaját használni.
- ²⁴ Az alkotmányosság első szakaszában egészen 1953-ig az állam élén a JSZNK Képviselőházának Elnöki Tanácsa (prezídium) állt. A köztársaságok élén abban az időszakban a köztársasági képviselőház elnöki tanácsa állt. Ezt követően 1953 után az elnöki tanácsokat megszüntették és bevezették a köztársasági elnök tisztségét, de csak szövetségi szinten.
- ²⁵ Többek között az alkotmányosság és törvényesség következő változatait kell figyelembe venni: a tartományi alkotmány nem lehet ellentétben a Szerb SZK alkotmányával (a Szerb SZK alkotmányának 226. szakasza); a tartományi törvényeknek összhangban kell lenniük azokkal a köztársasági törvényekkel, amelyeket a köztársaság egész területén kell alkalmazni (a Szerb SZK alkotmányának 228. szakasza); abban az esetben, ha a tartományi törvény nincs összhangban a köztársasági törvénnyel, az alkotmánybíróság határozatáig a köztársasági törvényt kell alkalmazni (a Szerb SZK alkotmányának 229. szakasza); a tartományi törvényeket és a tartományi szervek egyéb előírásait szerbhórvát nyelven kell megjelentetni és azokon a nemzetiségi nyelveken, amelyeket a tartományi alkotmány előír (a Szerb SZK alkotmányának 233. szakasza).
- ²⁶ A JSZSZK Képviselőházának Szövetségi Tanácsában mindegyik köztársaságból 30 és mindegyik autonóm tartományból 20 küldött van; a JSZSZK Képviselőházának Köztársaságok és Tartományok Tanácsában mindegyik köztársaságnak 12 és mindegyik tartománynak 8 küldötte van; Jugoszlávia Alkotmánybíróságában mindegyik köztársaságból 2 tag és mindegyik autonóm tartományból 1 tag van stb.
- ²⁷ Az 1971. évi XXXVI. alkotmányfüggelék rendelkezése szerint — amikor bevezették a JSZSZK Elnökségét — a köztársaságok 2—2 taggal, az autonóm tartományok pedig 1—1 taggal képviseltették magukat, tehát a képviseltség számaránya különböző volt. Ez a rendelkezés csak 1974-ig volt érvényben.
- ²⁸ A föderatív egységek elsősorban saját alkotmányuk meghozatalával valósítják meg önszervezési jogukat. Miodrag Jovičić: *Savremeni federalizam*. Belgrád, 1973.
- ²⁹ Ahogyan Jugoszlávia Alkotmánybírósága a JSZSZK Képviselőházának véleményét nyilvánít arról, hogy a köztársasági alkotmány, illetve a tartományi alkotmány ellentétben van-e Jugoszlávia alkotmányával, (a JSZSZK alkotmányának 378. szakasza), hasonló módon Szerbia Alkotmánybírósága is véleményt ad a Szerb SZK Képviselőházának arról, hogy a tartományi alkotmány ellentétben áll-e a Szerb SZK alkotmányával (a Szerb SZK alkotmányának 402. szakasza). Ez nem tekinthető a tartományi alkotmány alkotmányossága elbírálásának és az alkotmánybíróság véleménye ennek nem szerves része.
- ³⁰ Nem tartoznak Jugoszlávia Alkotmánybíróságának a hatáskörébe azok az esetek, amelyekben a társadalmi-politikai közösségek szerveinek (ki-

véve a szövetségeket) előírásait kell elbírálni abból a szempontból, hogy ellentétben vannak-e az olyan szövetségi törvénnyel, amelynek végrehajtásáért nem a szövetségi szervek a felelősek. Ezek az esetek a köztársasági, illetve a tartományi alkotmánybíróságok hatáskörébe tartoznak.

- ³¹ Az autonóm tartomány alkotmánybírósága határoz arról, hogy az autonóm tartományban hozott előírások és más általános aktusok ellentétben vannak-e azokkal a köztársasági törvényekkel, amelyeket a Szerb SZK Képviselőháza mindkét tartományi képviselőház egyetértése alapján hozott meg (a Kosovo SZAT alkotmányának 372. szakasza, Vajdaság SZAT alkotmányának 395. szakasza).
- ³² A köztársaságok és az autonóm tartományok részvételének formáiról a föderáció funkcióinak a megvalósításában lásd: Štrobl—Kristan—Ribičić: *Ustavno pravo SFRJ*. Ljubljana, 1981, 356. oldal
- ³³ Itt meg kell említeni az egyes nemzetközi szerződések megkötését (a JSZSZK alkotmányának 271. szakasza), a Köztársaságok és Tartományok Tanácsának a köztársaságok és a tartományok képviselőházainak egyetértéséhez kötött döntéshozatalát (a JSZSZK alkotmányának 286/2. szakasza), a JSZSZK alkotmányának módosítási eljárását (a JSZSZK alkotmányának 398—402. szakaszai).
- ³⁴ A tartományok egyenlő jogainak hangsúlyozása a föderáció döntéshozatalában, valamint viszonylag egyenrangú képviseltségük a föderációban, azt a benyomást keltették, hogy a tartományok valóban olyanok mint a föderatív egységek, vagyis a szocialista köztársaságok. Pavle Ristić: *Razvoj ideje federalizma u ustavnim tekstovima od 1946. do 1969.*, a *Federalizam i nacionalno pitanje*-ban, Belgrád, 1971., 254. oldal
- ³⁵ A JSZSZK 1963. évi alkotmánya abból az elgondolásból indult ki, hogy az autonómiák alakulása nyitott folyamat és hogy minden köztársaság létesíthet autonóm tartományokat, ha az említett feltételek megvannak. Azonban az alkotmány azt is kimondta, hogy az autonóm tartományok megalakítása vagy megszüntetése csak akkor lép hatályba, ha az Jugoszlávia alkotmányában megerősítést nyer. A JSZSZK 1974. évi alkotmánya feladta a nyílt autonómiák koncepcióját és ténylegesen meghatározta mindkét autonóm tartományt, azaz Kosovo Szocialista Autonóm Tartományt és Vajdaság Szocialista Autonóm Tartományt, mégpedig mindkettőt a Szerb Szocialista Köztársaság keretében. Más köztársaságokban nincs autonómia.
- ³⁶ Jovan Djordjević: *Ustavno pravo*. 666. oldal
- ³⁷ Dr. M. Kovačević: *Osnovi i uslovi nastanka, razlozi i način obrazovanja Autonomne Pokrajine Vojvodine. (Autonomne pokrajine u Jugoslaviji)*, Belgrád, 1967., 158. oldal
- ³⁸ Dr. S. Aksić: *Uzroci nastanka autonomije Kosova i Metohije. (Autonomne pokrajine u Jugoslaviji)*, I. m. 133. oldal
- ³⁹ Milan Mali: *Autonomna pokrajina u svetlu aktuelnih problema federalizma i nacionalnog pitanja. (Federalizam i nacionalno pitanje)* Belgrád, 1971, 263. oldal
- ⁴⁰ Egyebek között lásd: a Zeri i populit albán napilapban megjelent cikk fordítását: *Zahtev da se Kosovu prizna status republike je pravedan.* (Naši razgledi), *Razgledi po svetu*, 1981. június 12.

- ⁴¹ A JSZSZK alkotmányos rendszerében 1963 óta a „nemzeti kisebbség” kifejezés helyett a „nemzetiség” kifejezés használatos, amely más államban élő néphez való tartozást jelent. Jugoszláviában ezek: az albán, a magyar, az olasz és más nemzetiségek.
- ⁴² Edvard Kardelj: Razvoj slovenačkog nacionalnog pitanja. Komunist, Belgrád, 1973.
- ⁴³ Ez a végkövetkeztetésig kifejezett önrendelkezés a népek önrendelkezésére (peoples selfdetermination) utal, ahogyan a mai nemzetközi jog — túlnyomó részben — az önrendelkezés értelmét magyarázza, az önrendelkezés szubjektumainak szemszögéből. Lásd: Ernest Petrić, *Varstvo manjšin in pravica do odcepitve. Teorija in praksa*, Ljubljana, 1981/4—5. szám, 584. oldal
- ⁴⁴ Najdan Pašić: *Poreklo nespোরazuma*. NIN, 1981. május 17., 584. oldal: „Vita folyt akörül, hogy Vajdaság részei, például Horvátország vagy Szerbia összetételébe tartozzanak-e. Azonban soha még a gondolata sem merült fel annak, hogy bármelyik tartomány köztársaságon kívüli terület lenne, hanem csak arról volt szó, hogy a megfelelő köztársaság összetételébe kerüljön, ahol erre fennállnak az összes történelmi, nemzetiségi és más indokok és megokoltságok.”
- ⁴⁵ Bővebben lásd: Ernest Petrić idézett művét, 592. oldal
- ⁴⁶ Ugyanott, 595. oldal
- ⁴⁷ „A nemzetiségi kérdést mi a fennálló köztársaságok keretén belül oldottuk meg”, jelentette ki Tito a zágrábi politikai aktíva előtt tartott 1971. évi beszédében a nacionalizmus felszínre törése alkalmával. „A fejlődés következő szakaszában, amint ezt az alkotmányfüggelékek előirányozták, a köztársaságokban a belső viszonyok még tökéletesebbek lesznek. Ez pedig elsősorban az önigazgatás továbbfejlődését jelenti és nem valamiféle politikai széttagolódást.” (*Nacionalno pitanje i revolucija*. Belgrád, 1978, 393. oldal.)
- ⁴⁸ Hangsúlyozva, hogy albán is lehet a jugoszláv állam államfője, Jovan Raičević feltette a kérdést: Vajon nemzeti kisebbség tagja valamely más államban lehet-e államfő? (Jovan Raičević: U čemu je smisao parole „Kosovo republika”. *Socijalizam*, 1981/6. szám, 895. oldal.)
- ⁴⁹ „Szeretnék rámutatni arra a körülményre, hogy a nemzeti kisebbségek helyzetét alkalmam volt figyelemmel kísérni sok országban, és hogy egyes országokban közvetlenül is tanulmányoztam helyzetüket, de sehol, még csak megközelítőleg sem láttam a nemzeti kisebbségek ilyen megszemenő pozitív értékelését. Ezért úgy vélem, hogy a szocialista Jugoszlávia ezzel a tényezővel is kifejezi önigazgatási lényegének nagy előnyeit és humanista viszonyait.” (Hajredin Hoxha felszólalása a tudományos tanácskozás vitájában, megtalálható a *Karakter i funkcije federacije* című kiadványban, Belgrád, 1968. 25. oldal.)
- ⁵⁰ Hajredin Hoxha Vjesniknek adott interjúja, Vjesnik, Zágráb, 1981. május 9.
- ⁵¹ Ezt az értékelést a Kommunista Szövetség ülésein is elfogadták, és pedig a Kosovo KSZ Tartományi Bizottságának, a Szerb KSZ Központi Bizottságának és a Jugoszláv KSZ Központi Bizottságának 1981. május elején megtartott ülésein. Lásd: Ali Shukriu, Tihomir Vlaškalić és Lazar Mojszov vezető beszámolóját, a *Socijalizam* folyóirat 1981. évi 4. számában.

- ⁵² Lásd a *Zahtev da se Kosovu prizna status republike je pravedan* című cikk idézett fordítását, *Naši razgledi*, 1981. június 12.
- ⁵³ Ali Shukriu: *Nacionalizam i iredentizam na Kosovu*. *Socijalizam*, 1981/4. szám, 523. oldal.
- ⁵⁴ Tihomir Vlaškalić: *Uzroci i posledice događaja u SAP Kosovu*, *Socijalizam*, 1981/4. szám, 547. oldal
- ⁵⁵ Jovan Raičević, idézett mű, 908. oldal
- ⁵⁶ Kiro Hadži Vasilev: *Samoopredeljenje i samoupravljanje. (Karakter i funkcije federacije.)* Belgrád, 1968, 74. oldal
- ⁵⁷ Tihomir Vlaškalić, idézett mű, 552. oldal.
- ⁵⁸ Josip Broz Tito: *Nacionalno pitanje i revolucija*. 83. oldal.
- ⁵⁹ *A Jugoszláv Kommunista Szövetség Központi Bizottsága 20. ülésének határozatai*. *Socijalizam*, 1981/4. szám, 572. oldal
- ⁶⁰ Edvard Kardelj: *Proti nacionalizmu, za polno svobodno demokraticno uveljavitev vseh narodov in narodnosti na Kosovu*. *Delo*, 1981. július 7.
- ⁶¹ Ugyanott.
- ⁶² *Politika*, 1981. május 5., 4. oldal.